

Eigendomsstrijd

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Karwan Fatah-Black

Eigendomsstrijd

De geschiedenis van slavernij
en emancipatie in Suriname

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 3931 8

© 2018 Karwan Fatah-Black

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie © G.W.C. Voorduyn, *View of the Government House
in Paramaribo, 1860-1862* / ©John Carter Brown Library, Box 1894,

Brown University, Providence, R.I. 02912

Foto auteur © Juliën van Eck

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

Tijdpad	7
Kaarten	8
Voorwoord	11
Inleiding 17	
1 De plantages	27
2 De moeders van de eerste vrijen	43
3 Waterkant	61
4 De Saramaccastraat	81
5 Redi Musu	101
6 Sluiproutes naar vrijheid	121
7 De Verlichting	137
8 De afschaffing	163
Epiloog: Radicalisering in de Pontenwerfstraat	175
Dankwoord	185
Noten	189
Verder lezen	201
Geraadpleegde archieven	207
Literatuur	209
Illustratieverantwoording	215
Indices persoonsnamen, plaatsnamen en zaken	218

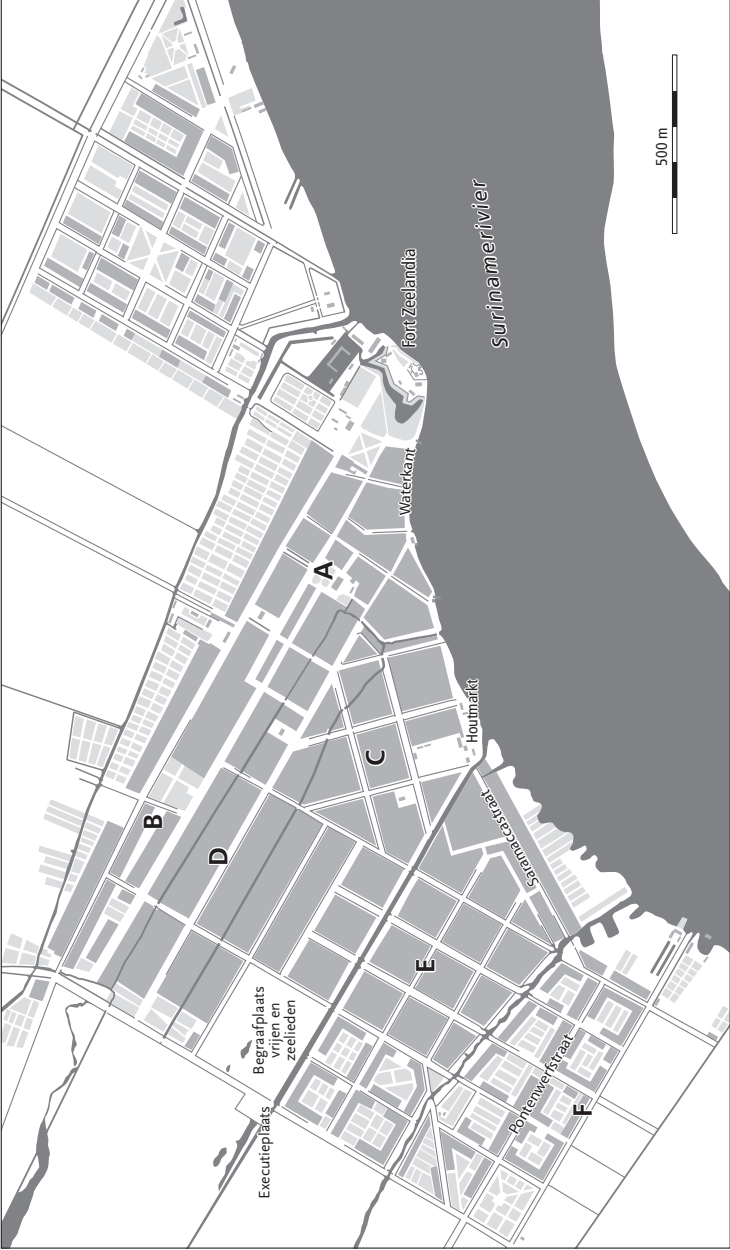

Tijdpad

- 1651   Aanvang Engelse kolonisatie van Suriname met
            slaafgemaakte Afrikanen
- 1667   Suriname komt in Zeeuwse handen
- 1683   Onder bestuur van de Sociëteit van Suriname begint
            de kolonie te groeien
- 1733   Manumissie (vrijlating uit slavernij) wordt gereguleerd
- ca. 1750   De verhouding tussen slaaf en vrij in de kolonie is
            20 tot 1
- 1775   Gemanumitteerde landeigenaren worden uitgesloten
            van stemrecht
- 1794   De Fransen schaffen tijdelijk de slavernij af
- ca. 1800   De helft van de vrije bevolking is niet wit meer
- 1819   Begin bestrijding van de Nederlandse slavenhandel
            (besluit tot afschaffing in 1814 genomen)
- 1834   Afschaffing slavernij in buurland Brits-Guyana
- 1848   Afschaffing slavernij in buurland Frans-Guyana
- 1863   Afschaffing slavernij in Suriname
- 1873   Einde van het staatstoezicht

Voorwoord

Je eigenaar bepaalde wat je moest doen, wanneer, waar en met wie. Dankzij die onderwerping hielden de eigenaren en de overheid de Surinaamse plantageproductie op gang. Alles in de kolonie stond in dienst van dit economische doel. Het bestuur, de infrastructuur en het rechtssysteem waren ingericht om suiker en koffie naar Nederland te verschepen, ongeacht de menselijke prijs. Met vele miljoenen kilo's per jaar werden de Nederlandse en Europese markten zo van Surinaamse goederen voorzien. De slaafgemaakten waren in dit systeem slechts het eigendom dat moest gehoorzamen, net zoals de paarden in de suikermolen. De sterfte onder de slaafgemaakten op de plantages was zo hoog – in de achttiende eeuw zo'n 5 procent – dat er permanent nieuwe mensen uit Afrika moesten worden aangevoerd.¹ In Suriname bestond in het midden van de achttiende eeuw nog niet de hoop dat de slavernij ooit zou worden afgeschaft. Het systeem was te winstgevend om bij eigenaren en bestuurders de gedachte toe te laten dat er een einde aan die onmenselijke praktijk moest komen. De slaafgemaakten putten wrange hoop uit de idee dat hun ziel na hun dood over de oceaan terug zou reizen naar Afrika.

Hoe uitzichtloos het leven van de meeste plantageslaven ook was, dit is niet het hele verhaal geweest. Door weg te vluchten van

de plantages wisten moedige enkelingen zich te vestigen als vrije mensen in het achterland van de kolonie. Deze vrije marrons waren trotse mensen die een langdurige en succesvolle strijd voerden tegen de kolonie. Het bestaan van hun vrije gemeenschappen toonde aan degenen die op de plantages vastzaten dat er een leven buiten de slavernij mogelijk was. Hun strijd is een belangrijke inspiratiebron voor velen geweest en de weerbaarheid van hun samenlevingen blijft historici fascineren. Toch probeerde lang niet iedereen zich bij de marrons aan te sluiten. De meerderheid van de slaafgemaakten berustte in haar lot en voegde zich zo goed en zo kwaad als het ging naar het slavernijsysteem. Die berusting betekende niet per definitie dat je je leven als veldslaaf zou eindigen. Binnen het systeem waren er schaarse mogelijkheden om vooruit te komen en vrij te worden. Zo was het mogelijk om door je eigenaar te worden vrijgelaten.

Dit boek gaat over hen die door hun eigenaar werden vrijgelaten en binnen de koloniale samenleving een eigen leven wisten op te bouwen. De strijd van de eerste vrijen om hun eigen leven op te bouwen biedt een uniek perspectief op de geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname. De vrijen begonnen in de achttiende eeuw een kleine gemeenschap te vormen die op lange termijn de basis zou gaan worden van de stedelijke Afro-Surinaamse bevolking. De wegen naar vrijheid die zij bewandelden werden bepalend voor de gemeenschap als geheel toen de slavernij uiteindelijk werd afgeschaft. De obstakels die de eerste vrijen op hun weg vonden, zoals raciale vooroordelen, discriminatie en uitsluiting bleken een voorbode voor wat anderen na de afschaffing parten zou gaan spelen. Hoe vormend deze stedelijke geschiedenis ook voor Suriname is geweest, de meeste aandacht van historici is altijd gericht geweest op de plantages. De historica Rosemary Brana-Shute noemde deze nadruk op plantagelandbouw in de geschiedschrijving terecht een vorm van 'bijziendheid'.²

Om het verhaal van de vrije Afro-Surinaamse gemeenschap te kunnen vertellen moeten we de kleine stukjes van soms sterk uiteenlopende levens samenbrengen. Sporen van subalterne levens – buiten de gevestigde orde en de geschreven geschiedenis – zijn alleen terug te vinden in een veelheid van moeilijk toegankelijke, soms bijna onleesbare en beschadigde archiefstukken. Zelden lieten deze mensen eigen geschriften na en vaak hebben we niet meer dan fragmenten van hun leven omdat ze maar een enkele keer in een geschreven archief voorkomen. Die fragmenten werden bovendien meestal opgetekend door de klerken van de koloniale elite en niet door henzelf. Ondanks dit grote obstakel staan hun levens en hun verhalen centraal in dit boek. Dit is een gesegregeerde geschiedenis waarin niet alle verhaallijnen parallel lopen. Het boek volgt zoveel mogelijk de chronologie van de ontwikkeling van de vrije gemeenschap, maar omwille van de context is het soms nodig om de chronologie te verlaten.

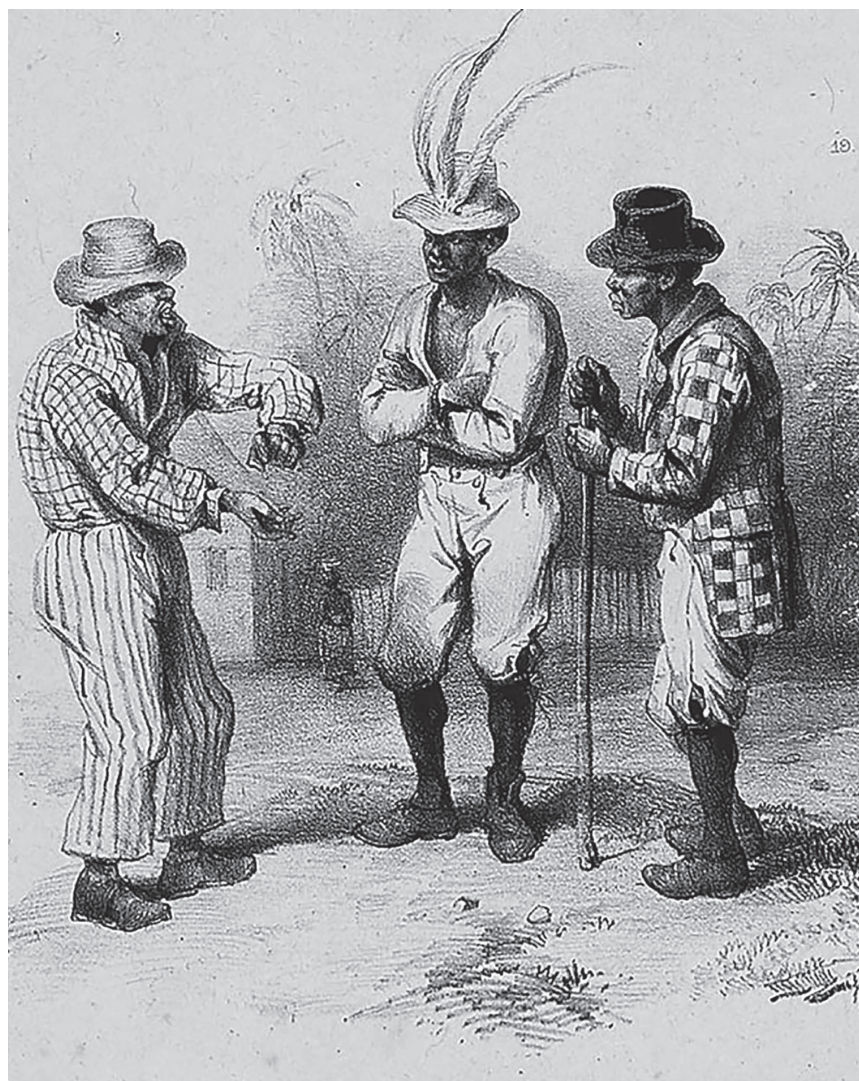
Dat er in de harde Surinaamse samenleving toch een vrije gemeenschap ontstond hoeft niet te verbazen. Geen enkele slavensamenleving in de menselijke geschiedenis kon bestaan zonder een vorm van manumissie (vrijlating uit slavernij). Manumissie na zeven of twintig jaar slavernij was in veel samenlevingen gebruikelijk. Er waren tal van redenen voor eigenaren om slaven vrij te laten. Manumissie bij de dood van de eigenaar werd in sommige samenlevingen gezien als goede daad die de eigenaar hielp om sneller in de hemel te komen. Heersers lieten graag bij bijzondere gelegenheden, zoals een koninklijk huwelijk of kroning, slaven vrij ter verhoging van de feestvreugde.

Hoewel iedere slavensamenleving in de geschiedenis vrijlatingspraktijken kende verschilde de kans op manumissie voor slaafgemaakten sterk per samenleving en per categorie slaven. In de Atlantische wereld was slavernij onderworpen aan de kapitalistische logica: slaven werden er gezien als verhandelbaar eigendom.

Vrijlating, die vanzelfsprekender was in samenlevingen die slavernij niet (uitsluitend) als bezitsverhouding definieerden, kwam in de kapitalistische Atlantische kolonies minder vaak voor. Binnen de Atlantische wereld liepen vrijlatingspercentages bovendien nog uiteen. In Brazilië kwam jaarlijks 1 procent van de slaafgemaakten vrij, terwijl slavendrijvers in het Zuiden van de Verenigde Staten uitzonderlijk hardvochtig waren. Zij schonken jaarlijks 0,04 procent van hun slaven de vrijheid.³ Ook in Suriname was het manumissiepercentage in de achttiende eeuw niet hoger dan 0,1 procent van de slavenbevolking en begon het pas in de negentiende eeuw daarboven te komen.⁴ Toch ontstond er in Suriname een groep vrijgelatenen die gestaag groeide.

Aan de rafelranden van Paramaribo – de enige stad van Suriname – was er in de slaventijd een klein beetje ruimte voor hoop op een vrije toekomst en menselijke waardigheid. Tijdens de lange duisternis van de slavernijgeschiedenis kon in een vergeten niemandsland, buiten de plantages – buiten het strijdperk van eigenaar tegen eigendom en wit tegen zwart – een vrij leven worden opgebouwd. Een enkeling werd al vrijgelaten voordat de officiële afschaffing van de slavernij in 1863 in zicht kwam. Dit boek gaat over hen, de mensen die een andere weg naar vrijheid hadden afgelegd dan degenen die de vrijheid op 1 juli 1863 kregen. Eenmaal vrij zocht het voormalig eigendom naar manieren om een eigen bestaan op te bouwen, weg van de levensverslindende plantages. In een door racisme en uitsluiting gekenmerkte samenleving was het opbouwen van eigen bezit – voor jezelf en om door te geven aan je nakomelingen – een permanente strijd. Tegen de stroom in groeide de gemeenschap van vrije niet-witte mensen in de kolonie. In de marge van de plantage-economie ontstond daar ongezien het moderne Suriname, waar degenen die in 1863 vrij werden zich bij aansloten.

Inleiding

Omdat eigenlijk niemand er wilde wonen bleef het stukje land tussen de stad en de eerste plantages lange tijd ongebruikt. Tussen de Drambrandersgracht en het slootje met de toepasselijke naam Limesgracht lag een weiland waar weinig mee gebeurde. Het heette in de volksmond Koeiknie, net als de velden aan de westkant van de stad. Het was er zo drassig dat de koeien er tot hun knieën in de modder wegzakten. Later zou het de naam *Frimangron* krijgen, vrij vertaald ‘land van de vrije mensen’. De achttiende-eeuwse kaartenmakers waren het er niet over eens of het wijkje Frimangron eigenlijk wel bij de stad hoorde. Soms werd de Pontenwerfstraat die dwars door de wijk liep wel ingetekend, keurig met afgemeten percelen, maar even vaak viel het buiten het rood gearceerde deel waarmee op de kaarten het verstedelijkte gebied werd aangegeven.

Toch woonden er mensen. De bewoners waren een bijzondere groep die eigenlijk geen plek hadden in een samenleving die werd bepaald door slavernij en opgezet was voor de export van plantageproducten. Het Suriname van het midden van de achttiende eeuw was verdeeld tussen vijftigduizend zwarte slaven en tweeduizend witte eigenaren. De inwoners van de Pontenwerfstraat en de rest van Frimangron waren vaak slaven geweest, maar tijdens hun leven

vrij geworden. In een samenleving die draaide op het werk van slaafgemaakte Afrikanen en werd voortgedreven door een witte elite stonden mensen van Afrikaanse afkomst die geen slaven waren buiten de orde. Ze waren vaak arm maar vrij.

In stilte verrees er in de marges van de stad en de samenleving een vrije gemeenschap van voormalige slaven en hun nakomelingen. Lang bleef hun bestaan onopgemerkt, maar terwijl meester en slaaf op de plantages een strijd op leven en dood voerden stapten de vrije Afro-Surinamers in de negentiende eeuw uit de coulissen van de geschiedenis. Door de druppelsgewijze vrijlating van enkele slaven bleef de omvang van de vrije groep in Suriname lange tijd beperkt. Het slavernijsysteem van Suriname was hard en de kans op vrijlating was klein. Na honderd jaar slavernij bestond de vrije niet-witte bevolking in Suriname in de jaren 1760 uit niet meer dan driehonderd mensen. Deze ontwikkeling kwam echter ongemerkt in een stroomversnelling.

Weer honderd jaar later, bij de afschaffing van de slavernij in 1863, bestond de vrije niet-witte bevolking uit 15.000 mensen.¹ Er werden dat jaar bij de algehele afschaffing van de slavernij 34.000 mensen vrijgelaten. Terwijl in de negentiende eeuw het aantal slaafgemaakten verder bleef afnemen groeide de vrije niet-witte gemeenschap gestaag verder. Vrijlating voorafgaand aan de afschaffing had, in de woorden van historica Ellen Neslo, het slavernijsysteem al voor 1863 uitgehold.² Door onderlinge samenwerking bewerkstelligde deze ontluikende gemeenschap de vrijlating van vele van hun lotgenoten.

De meeste vrijen zouden in de stadswijken E en F (Frimangron) komen te wonen, waar ze een eigen gemeenschap vormden. Op initiatief van gouverneur Jan Nepveu werd eerst in 1769 wijk E aangelegd en kwam daar in 1772 wijk F bij. De nieuwe wijken waren voor de gemanumitteerden een vrijmansland waar ze hun eigen leven konden opbouwen en voor een opgeruimde bestuurder als

Nepveu een mooie oplossing om de vrijen beheersbaar en buiten het stadscentrum te houden. Meer nog dan wijk E lag Frimangron echt buiten het centrum en werd het wijkje bijna uitsluitend bewoond door vrijgemaakten en hun nakomelingen. De lege ruimte tussen stad en plantage was voor Nepveu een ideale plek om de mensen kwijt te kunnen met wie hij zich eigenlijk geen raad wist. Nepveu was een kind van de Verlichting. Hij wilde als gouverneur graag rechte lijnen trekken, overzichtelijke plannen maken en buitengrenzen afbakenen. Binnenshuis maakte hij alles op orde, daarbuiten heerste chaos en duisternis. Een moeilijk definieerbare groep – ze waren wel zwart maar geen slaven – kreeg van Nepveu dezelfde bestemming als de rommelige scheepswerf waar kleine vaartuigen werden gemaakt en gerepareerd: buiten de stad op ongebruikte grond.

Vanwege het lawaaierige getimmer en het teren en branden van de rompen van schepen en bootjes was de pontenwerf in de achttiende eeuw naar het stukje grond buiten de stad verplaatst. Er liep al wel een weggetje door het modderige weiland van de werf landinwaarts naar de ‘landsgrond’. Die landsgrond was een plantage waar het koloniale bestuur wat voedsel liet verbouwen, maar over het weggetje ernaartoe zal zelden iemand hebben gelopen, zeker niet in de regentijd. Komend vanaf de werf was er in de droge tijd maar weinig bescherming tegen de brandende zon. In de regentijd veranderde het stof in modder. Een oude kaart noemt het stuk langs de rivier geen Koeiknie, maar ‘verdronken land’.

Wie na 1772 een stukje land kreeg in de Pontenwerfstraat bouwde er een huisje en plantte er schaduwrijke bomen. Niemand bekommerde zich om wat er op die grondjes gebeurde. Doorgaand verkeer hoefde niet in de straat te zijn. Wie vanuit de stad naar de pontenwerf ging liep langs de rivier en door de Saramaccastraat – de verbindingstraat tussen het stadshart en de vrije gemeenschap. Naar de landsgrond kon je makkelijker door de daarvoor aangeleg-

de verlengde Domineestraat. De enige reuring was te vinden bij het werfterrein. In de rust van het stedelijke grensgebied rond Paramaribo groeide in straten als de Pontenwerfstraat een vrije gemeenschap die aan het eind van de slavernij in 1863 de stad en de samenleving bleek te hebben overgenomen. Buiten de gewelddadige plantages was een volksklasse gegroeid. Zoals vaker in de geschiedenis kwam de maatschappelijke dynamiek vanuit de marge.

De stedelijke buitengrens van de Surinaamse slavensamenleving is zelden op het netvlies van historici. Hoe de eerste vrije mensen de weg naar vrijheid vonden heeft altijd minder aandacht dan de geschiedenis van de plantages en de heldhaftige opstanden. De opkomst van de vrije gemeenschap in de stad is voor velen dan ook een onbekend deel van de geschiedenis. Het is misschien onbelangrijk in de ogen van de mainstream, maar het is cruciaal voor het begrijpen van de slavernij en de tijd na de afschaffing ervan.

Slavernij bestond in Suriname bij de gratie van geweld en de berusting van de slaafgemaakten in hun lot, die werd gevoed door een opgelegd geloof in de eigen minderwaardigheid. De dreiging van geweld en de diep ingeprinte slavenmentaliteit waren echter niet genoeg om de slavernij in Suriname in stand te houden. Wereldwijd kenden alle slavernijsystemen ontsnappingsroutes. Het vrijlaten van bevoorrechte enkelingen gaf hoop aan degenen die nog in slavernij zaten. Door af en toe een enkeling vrij te laten wekten de eigenaars bij hun slaven het gevoel op dat er een hiernamaals na de slavernij mogelijk was. Maar dan alleen voor diegenen die loyaal waren en (tegelijkertijd) uitblonken. De incidentele vrijlating bevorderde de stabiliteit van het slavernijsysteem, de hoop op vrijheid vergrootte de dienstbaarheid. Het verlichtte ook het bestaan van de eigenaren, slaven vrijlaten gaf hun het gevoel dat zij rechtvaardig heersten over hun slavenmacht.

De wetten die vrijlating regelden in Suriname grepen terug op de rechtsregels hierover uit het oude Rome. Het vrijlaten van een